

Дарко Гавриловић

Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду

ДЕКОНСТРУКЦИЈА МИТОВА ЛИБЕРАЛИЗМА – ПРИМЕР МИТА О ХРИСТУ ПОКРЕТАЧУ НАПРЕДНЕ ЕКОНОМИЈЕ

Сажетак

У првом делу рада аутор ће настојати да дефинише политички митови либерализма као и економског либерализма. Други део бити ће посвећен деконструкцији поменутих митова као и намери да се деконструкција поткрепи конкретним примерима. Кроз читав рад, а посебно у последњем поглављу, аутор ће показати да митови либерализма су били снажно везани за хришћанско учење и то не у намери да подржавају хришћанство као религију већ у намери да његову матрицу искористе у сопствене политичке сврхе.

Кључне речи: либерализам, мит, напредак, хришћанство, модерно друштво, економија.

Друштвени корени либерализма сежу у време слома феудалног поретка у Европи и појаве капиталистичког друштва, када је, модерни свет почео да се конституише и конфигурише кроз делање три политичке идеологије – либерализам, национализам и социјализам – али и у њиховом међусобном сукобу и борби који су, између осталог, за један од важнијих међусобних сукоба имали различито поимање и вредновање политичких вредности. Либерализам је од самог почетка представљао израз тежњи буржоазије, чији су интереси дошли у сукоб са монархијом и аристократијом. Суштинске вредности либерализма, иако се сама реч тада још није употребљавала, изражавале су три револуције: Енглеска у 17-ом, Америчка и Француска револуција у 18. веку. Продор либерализма

на америчко тло није значио и нестанак свих хришћанских вредности. Амерички оци, Адамс и Џеферсон повезивали су друштвену добробит и трагање за срећом са следбеништвом хришћанске етике. Наиме, метафизичка веза хришћанства са либерализмом остварена је у читавом низу митова од оног о «изабраном народу», преко мита о «обећаној земљи» и «обећаном спасењу», до новокомпонованих митских образаца из 20. века о којем ће овде бити више речи о Христу Спаситељу, покретачу напредне економије. Такођер, често су се позивали на пример древног Израела, подражавајући тако своје претходнике у Енглеској у 17. веку. Тај срећни народ у благословеној земљи представљали су као Божју децу, народ који срећно ступа напред на путу ка слободи и правди у Обећаној земљи и на тој матрици калемили своју – Америчку револуцију – која је позивајући се на пример Израела, представљала своју земљу и готово рођену идеологију као пример напретка и мира.¹⁾ Уосталом, за Американце, „на пољу највишег развоја (капитализма) Сједињених Држава, трагање за богатством, лишено свог религиозног и етичког значаја, постало би повезано само са чисто приземним страстима које му често дају карактер спорта.“²⁾

У 19. веку либерализам је почео да се шири по Западним земљама заједно са индустријским капитализмом, а затим и по осталим деловима Европе, а касније и света. Класични либерализам је од краја 19. века преиспитиван, а понешто и ревидиран, чиме је настао модерни либерализам.³⁾ Према Хејвуду основне вредности ове идеологије од самог почетка биле су следеће: појединац, слобода, разум, правда, толеранција и различитост.⁴⁾

МИТОВИ ЛИБЕРАЛИЗМА

На почетку 20. века дошло је до сукобљавања либерализма са другим идеологијама. Тежња да се продере у масе и да их се привуче на своју страну допринели су снажнијој митологизацији и мистификацији политичког и идеолошког поља. Мистификовано је и митологизовано све, како властите идеолошке поставке тако и политичка борба, догмати конкурентске идеологије, њихове вође, партије па и сама политичка пракса. До одвајања либерализма на

1) Мекман Д, *Историја среће*, Геопоетика, Београд 2007, стр. 285.

2) Ибидем, стр. 315.

3) Хејвуд Е, *Политика*, Клио, Београд, 2004, стр. 25-27.

4) Ибидем, стр. 29-39.

економски и политички либерализам дошло је на самом почетку 20. века. Тада су либерали настојали да се прилагоде новим политичким условима у којима су политички митови заузели значајно место. Пошто је тада социјалистички (односно комунистички) покрет водио посебну бригу о социјално угроженим слојевима, и либерали су почели да скрећу пажњу на то горуће друштвено питање, али су се при томе користили митом о непријатељу, означавајући социјалисте и комунисте као „непријатеље“ друштвеног прогреса. Непријатељи либерала били су тоталитарни режими који су позивали, према њиховим тврдњама, на друштвену „пасивност“, али и економски слојеви чија „окрутност“ се крила иза позива за слободну утакмицу која би им омогућила да воде политику према сопственој вољи. Руку на срце, либерализам је у најмањој мери од свих идеологија развио систем митова и то због тога што се још почетком 19. века везао за „разум“ просветитељства.⁵⁾ Везивање за разум, а ослобађање од осећаја, довели су либерализам 20. века пред слом, јер у тако тмурним и немирним временима осећаји су били главни покретачи друштвених промена. То наравно не значи да либерали нису своје непријатеље обавијали велом мита. Непријатељи су се прво налазили у њиховим редовима, а то су били они либерални економисти чије учење је дало идеолошко ткиво крупном међународном капиталу и омогућило му стварање читавог низа оригиналних митова (митови масовне културе) у циљу богаћења мање групе сопственика економске моћи. Управо због ових разлога либерали су „оптужили либералне економисте из 1906. године да су напустили принципе либералних економиста из 1846. године.“⁶⁾

Почетком 20. века либерали су наступили са позиција које су промовисале да „од свих препрека које опструирају човеков напредак ка добрим животним условима и од свих зала од којих нас политика може спасити нема теже препреке и нема већег зла него што је сиромаштво ... Због тога наш први принцип води сасвим јасно и директно ка политици социјалних реформи.“ Међутим, то није значило да су прихватили становиште социјалиста по том питању, мада, за њу су се декларисали готово на исти начин, а то је значило да је „социјална реформа једнако оправдана као што је и оправдано постојање народне армије. Социјална реформа је систем друштвене организације и она користи заједничкој заштити...“⁷⁾ Ипак, они

5) Просветитељска култура која није показивала неку посебну носталгију за митом, унутар себе изнедрила је мит о напретку за који је сматрала да је дубоко озбиљан јер садржи најпросто истину.

6) Blease W. L., *A Short History of English Liberalism*, Ernest Benn, London, 1913, str. 328.

7) Ibidem, str. 329.

су нападали социјалисте, јер су сматрали да њихове левичарске идеје само могу довести до „лењости појединца“, због тога, за њих „овај програм заштите не би био комплетан ако не би садржавао неопходност у развоју карактера и ако не би служио богаћењу ... То није социјализам. Ово није систем социјалне помоћи. Он само уклања неке од ризика који би довели до неуспеха и то само оне који су изван индивидуалне контроле ... Ми желимо слободну конкуренцију која ће се одвијати у највишим друштвеним слојевима, али желимо спречити да се исти процес дешава код угрожених слојева ... Очито је на основу овога да је нови економски либерализам далеко од социјализма и једино што им је заједничко то је заштита.“⁸⁾ Многим либералима ни социјална заштита за коју су се борили социјалисти није била по мери. Да би своје нападе учинили што јаснијим, они су призивали старе митолошке представе и хероје у намери да опишу сву штетност социјалног програма који су промовисали њихови политички непријатељи тврдећи да су „антички скулптори приказивали Херкула наслоњеног на буздован, наш модерни Херкул могао би да има буздован дужи од оног античког с тим што не би био наслоњен на њега већ би му лежао испод главе.“⁹⁾ Држава, за коју су се борили социјалисти, за њих је била „попустљива и за одгој неспособна мајка“ из чијих уста се чуо „шапат – Можеш бити здрав; нудимо ти да будеш богаљ. Видиш ли? Буди слеп. Чујеш ли? Буди глуп. Ходаш ли? Нек ти клецају колена ... Оваква политика и најснажнијег човека деморалише и тера га да постане инвалид; учи га како би могао да се тетура уместо да хода и како да од државе тражи да му гура виљушку у уста.“¹⁰⁾ Као супротност социјалистичком моделу државе либерали су истакли своје учење за које су тврдили да је „виши ниво; кукњава модерне цивилизације је нижи ниво; дозволити влади да у свакој чорби буде мирођија значи узнемиравање. Сваког дана област иницијативе је нарушена, а самопотврђивање је поткопано ... Либерализам је део судбине човечанства, неопходна фаза у његовој дугој еволуцији, део напорног прогреса ка невидљивом циљу.“¹¹⁾

Најснажнији мит међу либералима био је мит о слободи. Развијајући овај мит либерали су нападали власт тамо где је ни су имали тврдећи да „модерна држава почива на бази ауторитарне власти, а протест против такве власти, протест религијски, поли-

8) Ibidem, str. 335.

9) Cheyney E.P., *Reading in English History*, Ginn & Co., Boston, 1922, str. 774, 775.

10) Ibidem

11) Ibidem

тички, економски, социјални и етнички јесте историјски почетак либерализма ...“ У таквој држави, сматрали су либерали, човек није могао да се слободно развија. Он то, по њима једино може да постигне „само онда када га контролишу принципи и правила којих се читаво друштво мора држати ... Отуда потиче слобода мисли, али ни она није слободна ако не постоји размена мисли ... а са слободом мисли која је друштвени продукт иду слобода говора, слобода писања, штампе и мирне дискусије ... Сматрам да верска слобода треба да укључи слободу мисли и осећаја и да им се придода право на богослужење, али не такво које ће подразумевати канибализам, људску жртву и спаљивање вештица.“¹²⁾ Либерали нису презали од патоса страсти када су говорили о слободи, визији друштва слободних грађана. Један од најпознатијих либералних политичара који је још почетком 20. века схватио нужност оваквог наступа у намери да се освоје гласови бирача био је немачки либерал Фридрих Науман. Прихвативши употребу мита у политици он је користио своје велико теолошко образовање често користећи Христово учење као начин да се масама објасне циљеви либерала. Неретко је у својим говорима користио Христову другу заповест „Љуби ближњег свога као самог себе“ уносећи је у митолошко ткиво либерализма тврдећи при том да се „либерализам темељи на томе да појединци не само да желе да буду независни, већ желе и својим ближњима да буду независни.“¹³⁾ Овај политичар је до краја остао веран како Христовој заповести љубави према ближњем тако и према демократском циљу владавине народа који су били повезани чврстим спонама слободе. О томе нам данас сведоче његова књига из 1900. године о „Демократији и царству“ и збирка недељних молитви из часописа „Хилфе“ штампана под насловом „Божја помоћ“ из 1902. године.

Наравно, то не значи да су либерали мит о слободи неговали само на хришћанским темељима. Они су кроз мит о слободи славили и нацију. Међутим, за разлику од већине националиста који су своју идеологију подигли на тужалкама и кукњави о „напаћености“, „несхватању“ и „усамљености“ либерали су нацију прихватили са оптимизмом, а један од најпознатијих либерала тврдио је како „људи верују да не постоји ништа вишег у националности, него увек глумити потлаченог и свуда и свакоме се жалити каква смо све злодела претрпили од других. Читав каталог вечних националистичких жалопојки истовремено је каталог осећаја слабости; јер

12) Hobhouse L.T, *Liberalism* Williams and Norgate, London, 1911, str. 44.

13) Witte B.C, Frolich J, *Život i djelo Friedricha Naumanna 1860-1919*, Friedrich Naumann Stiftung, (s.a.), str. 42.

они који су сигурни у своју припадност ... и слободни, који верују у своју државу и њену величину и будућност, они ће имати довољно унутрашње слободе и стрпљења да и нацијама које поред нас говоре друге језике допусте и олакшају њихову слободу и развој.¹⁴⁾ Први послератни председник Западне Немачке Теодор Хеус је у корист овог мита, баш након свог избора за председника у првом говору од 12. септембра 1949. године, истакао да је захвалан Фридриху Науману зато што је код њега пробудио „спознају да нација може живети само када је носи љубав народне масе.“ При томе је цитирао једну од кључних Науманових реченица: „Признање националности и човечности маси за нас су само две стране једне те исте медаље.“¹⁵⁾ Прихвативши политички тестамент Фридриха Наумана, немачки либерали су постали окосницом данашњег либералног политичког покрета у свету. Код њих су, на супрот припадницима економског либерализма који следи искључиво интересе крупног капитала, и даље остале максиме попут „Домовина је изнад странке“ и „Без слободе је немогуће остварити друге људске вредности“. Циљ њихове политике у 21. веку остао је исти, а то значи „свим грађанима омогућити да слободно обликују свој суживот у отвореном друштву, цивилном друштву ... Сваки човек треба слободу како би развио своје таленте и способности, те како би се остварио. Без слободе се људски дух умара, културе и науке пропадају, привреда стагнира. Интелектуалном животу је потребна слобода једнако као што су му потребни тело и ваздух за дисање“, због тога либерали тврде да „у међуљудским односима потичу добровољност – дакле размену идеја и добара, слободну трговину, увид, саучешће и одговорност – а не присилу. Добровољно удруживање потиче међусобно поверење. Оно води признању вредности и циљева оног другог те заслужује поштовање.“¹⁶⁾

Говорећи о економском либерализму који се усмерио на концепт слободне трговине и са њом повезано учење о *laissez – faire* треба имати на уму да је он сву снагу усмерио на рушење економских баријера које су расле унутар и између земаља с једне, и на борбу против свих облика организација од античких друштава до нових синдиката с друге стране. Присталице међу економистима овај покрет је имао у следбеницима Адама Смита и Дејвида Рикарда, а међу којима су најистакнутији били Ричард Кобден и Џон Брајтон који су се у својим делима свим срцем борили за слободно

14) Ibidem, str. 37.

15) Ibidem, str. 31.

16) Ibidem, str.73.

тржиште. Због тога се, добрим делом, капитал више него и једној другој идеологији наметнуо либерализму. Он је највише одговарао економским гигантима, јер им је пружао могућност слободне конкуренције у којој већи и јачи једнако слободно може да прегази слабијег и мањег. Мада је економски либерализам доживео најтеже ударце након Првог светског рата и то од стране фашизма и комунизма он је ипак успео да се у другој половини 20. века, опорави и да се врати у једној новој форми, у којој моћници, имају још већу моћ и у којој немилосрдно, како је то уосталом увек и било, газе слабије – у овом случају националне економије. Мада је већина економиста, пословних људи и западних влада сањала о повратку светске економије из 1913. године, након свих оних турбулентних година између 1914. и 1945. показало се да то није могуће. Уистину чак и да је могло да се оствари није могло бити повратка на економију слободног приватног предузетништва и слободне трговине. Данас, економски либерализам је везан за светску доминацију без обзира да ли је то национални интерес или не. У ствари, најкрупнији капитал је једини његов корисник и то ради под изговором како је за праведну утакмицу (која не постоји), јер он користећи кредитирање неразвијених или слабо развијених уништава своје сада већ слабе противнике, а то су њихове националне економије.¹⁷⁾

МИТСКИ ТОК ЕКОНОМСКОГ ЛИБЕРАЛИЗМА

Економски либерализам сам по себи не би могао да се тако лако наметне да се и он није користио митовима. У сфери економије, економски либерализам значио је веру у „невидљиву руку“ тржишта, што је од почетка било у тесној вези са слободом појединца да делује према своме нахођењу. Вера у слободно тржиште свој пут ка врхунцу отпочела је у 19. веку, да би у периоду до почетка Другог светског рата, а након избијања економске кризе 1929. године била потиснута, али не и напуштена. Њу је тек у пуној мери у последње две деценије оживео такозвани неолиберализам. Тржишна утакмица постала је гарант рационалне употребе ресурса и повећања друштвеног богатства. Да би ојачао свој митолошки аспект, економски либерализам је свуда декларативно наступио изјашњавајући се за бранитеља политичких слобода. Радећи у том смеру он је ангажовао читав низ научника и политичара који су узели у задатак да пред светом прикажу његову човечност. За

17) Гавриловић Дарко, *Удари судбине – политички митови 20. века*, Стилос, Нови Сад, 2006, стр. 218.

Милтона Фридмена, добитника Нобелове награде на пољу економије, економски либерализам је идентификовао са слободом, те је постао „врста економске организације која подразумева непосредну слободу, именованом, такмичарски капитализам, такође промовише политичку слободу зато што одваја економску моћ од политичке моћи и у том смислу омогућује да један другоме буду противтежа.“¹⁸⁾ Ове „две идеје о слободи људског рода и економској слободи раде заједно у намери да остваре њихову највећу употребу у Сједињеним Државама“, те нас не треба да чуди то што су управо Сједињене Државе данас њихов најснажнији „промотер“¹⁹⁾ Данас је очито да се у овој идеологији која је своје место нашла дошавши из света економије, предност индивидуе и такмичарског духа више цени од колективних и солидарних вредности које негују митови национализма, нацизма и комунизма.²⁰⁾

Од краја 19. века економски либерализам се није само кретао светом индустријске производње и пољопривреде већ је почео да заузима и свет културе са политиком потражње оних производа које намеће тржиште. Оваква политика нанела је безбројне штете култури, а многе њене посленике гурнула под окриље других идеологија. Управо на тим просторима развило се непријатељство између економског либерализма и једног дела носитеља културе које је неумољива утакмица за новцем одвела у свет најжешћих противника ове идеологије. Многи од њих су свој ментални простор пронашли у реакционарној десничарској политици (Паунд, Луис, Елиот). Други су се, нарочито после 1918. године определили на различите начине за револуционарну и превратничку левицу (надреалисти, један део експресиониста, Брехт, Неруда, Ваљехо). Неки су тражили утеху и склониште у религији, било у званичној и правоверној или окултној и мистичној. Темељна реалност економског либерализма била је таква да су уметници и писци живели већином у крајњој беди, јер се њихова дела нису могла продати, или барем нису одмах доносила добит. С друге стране, постојали су и они уметници и писци који су дали ваљан пример савршене коегзистенције економског либерализма и уметности. То су у извесном броју били импресионисти и кубисти, и то захваљујући највише чињеници да је богато становништво Сједињених Држава одигло цену аутора поменутог уметничког правца. Међутим, у књижев-

18) Friedman M, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press., Chicago, 1963, стр. 9.

19) Friedman M and R, *Free to Choose*, Penguin Books, London, 1979, стр. 329.

20) Polanyi K, *The Great Transformation*, Beacon Press, Boston, 1957, стр. 14, 15.

ности је ситуација била суморнија, јер економски либерализам је лирске песнике суочио са потпуном изолацијом.²¹⁾

Данас, на почетку друге деценије 21. века, глобализација је његово идеолошко ткиво. Да би се свет глобализовао било је нужно пацификовати регионе где су национални, верски или расни сукоби били сасвим могући. Колонијалне империје су несумњиво имале удела у процесу глобализације, док је утицај међународних политичких институција, какви су Комонвелт, Лига Народа, Уједињене Нације и Европска унија, радикално порастао.²²⁾ Свој несумњиви и тренутачни успех глобализација је успела да постигне, не само уз помоћ колонијалних империја и међународних политичких институција, већ се користила и користи се идеологијама попут социјализма и национализма. На пример, национализам Сједињених Држава добро јој је дошао како у примени силе коју су водећи амерички политичари запаковали својим бирачима под слоганом „одбране виталних америчких интереса“, „одбране демократије“ и „одбране америчког начина живота“ тако и у агресивности америчког тржишта које је путем медија успело да свету наметне нове стандарде облачења, изгледа и исхране. С друге стране, глобализација је ушла и у свет социјалдемократских партија. Оне су интернационализам ставиле као опреку национализму. Још у корену настанка социјализма лежи, прокламовано од стране Маркса и његових следбеника, осећање солидарности и братства свих радника света, зближавање свих народа и стварање једног вишег, јединственог друштва уређеног по социјалистичким начелима. Због тога, један од основних задатака интернационализма био је борба против шовинизма и националне искључивости, што је глобализација преузела и усмерила у правцу борбе против система националних економија. Тако да је од краја 20. века економски либерализам у форми неолиберализма све више почео да користи интернационализам у својој намери да изврши глобализацију која би му требала помоћи у скидању ланаца економских баријера које му намећу националне државне економије. Премда је некада интернационализам сметао сопственицима економске моћи, данас, они га, као што су се покушали окористити национализмом или фашизмом, користе у циљу учвршћивања своје власти на светском нивоу.

Максима социјалдемократа и комуниста да интернационализам није само морална заповест већ потреба да се избегне грех национализма, одлично је искориштена од стране поборника економ-

21) Гавриловић Д, Шљукић С, Деспотовић Љ, Кирић Г, *Митови либерализма*, Центар за историју, демократију и помирење – Графомаркетинг, Нови Сад, 2010, стр. 21.

22) Стојановић Ђ, *Грађанско друштво*, Медијска књижара Круг, Београд, 2006, стр. 229.

ског либерализма. Мада је интернационализам био утемељен на разумевању да судбина народа широм света није више повезана са националном државом и њеном привредом, њега је од недавно почео да користи онај исти стари облик економске моћи и то за идеолошко-визуелну обману оних који желе да му се супротставе, али и за сопствено очовечавање, те добијање једне друштвено потребне лиценце за свој опстанак. Тако је интернационализам на крају 20. века постао уско повезан са глобализацијом, и то због њене намере да цео свет повеже на тај начин да сопственицима економске моћи на путу за остваривањем профита више не стоје никакве политичке, идеолошке или верске препреке. Тиме су западноевропске социјалдемократске странке, а следећи њихов пример и исте или сличне странке на простору бивших комунистичких држава, за нас од посебне важности и државе на простору бивше Југославије, на основу своје идеологије заправо дале легитимитет крупном капиталу у његовом кретању за потпуном доминацијом.

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ХРИШЋАНСТВО

Протестантизам је у Сједињеним Државама, али и у већем делу Европе настојао да одржи снажно присуство у индустријском граду, што му је и једним делом полазило за руком. Као сеоска црква, црква средње класе и касније предграђа, протестантизам је у својим часописима и проповедима говорио о запосленима као о “њима” не “нама”. Од досељеника који су на почетку 20. века у великом броју почели да долазе у Северну Америку страховало се најчешће као од католика, социјалиста или анархиста. Повремене покушаји да се преобрате људи непротестантске вероисповести нису давали великог плода, те су због тога ускоро препуштени заборава. То није обесхрабрило протестанте да дигну руке од модерног света, његовог корпоративног живота, урбане популације или модерног начина мишљења. Што се тиче корпоративног живота ту се отварало ново поље. Свештеници попут Хенрија Ворда Бичера и генерације “кнежева проповедаонице” проповедали су да је Бог у савезу са новцем. То је била поприлична промена јер је верницима претходне генерације налагано да буду подозриви према богатству и да буду задовољни својим скромним положајем. Сада, у новим околностима, требало је да се богате са Божјим благословом. У том подухвату сам Исус је требао да стоји уз њих. Процес успона и кроз средњу класу сам је по себи био не само знак Божјег благослова већ и Богу милијег људског постигнућа. Из тога је произа-

шла потреба да се управља богатством. Безмерно богати амерички предузетници и предводници заједнице - породице Фиск, Мекормик и Вандербилт, били су припадници цркве и широкогрудо су је даривали. Помагали су семинарије, колеџе, универзитете и добротворне установе. Под њиховим утицајем свештенству и лаичким пророцима постало је тешко да доводе у питање безобзирно стицање богатства, чак и нечасне добитке. Међутим, неки су протестанти покушавали да нови капиталистички корпоративни поредак подвргну ономе што су видели као реч божанског суда. Међу једним делом епископалаца то је значило сродство са британским англиканским хришћанским социјалистима. Хтели су да преобликују друштвени поредак. Међу америчким конвенционалним протестантима, то је значило “друштвено јеванђеље”. Предводници попут професора баптистичког семинарија Валтера Раушенбуша тврдили су да корпоративни или пословни поредак мора и може да буде “христијанизован”. Залагали су се за то да цркве активно подрже снажније интервенисање владе у “разбијању трустова” и рад на општедруштвеном благостању. Настојали су да се, у духу Христових проповеди и упозорења, позабаве проблемима сиротињских градских четврти и питањима неимаштине. Ипак, треба једну битну ствар признати, а што је горепоменутима давало негативну оцену - друштвено јеванђеље никада није придавало пажњу проблемима црних Американаца.²³⁾

А онда је дошао Први светски рат са свим својим страхотама и економским последицама које су се осећале и у наредним деценијама. Ипак, касне двадесете године биле су године оптимизма у историји Европе, а овај период почео је 1925. године споразумом у Локарну, пактом о ненападању између Француске, Немачке и Белгије за који су гарантовале Британија и Италија. О том споразуму рекао је сер Остин Чемберлен да је био “стварна гранична линија између година рата и година мира.” Овај споразум покренуо је политичку акцију која је уродила тиме да су готово све државе света потписале да се одричу агресије и да се она може спречити само речима. Оптимизам локарнског договора делимично је био последица привредног напретка. У време када је склопљен, европска привреда је по први пут после рата достигла предратни ниво. Између 1925. и 1929. године обим међународне трговине нарастао је за готово двадесет процената, а до 1929. године европски удео у светској производњи поново је био онолики колики и пре Првог светског рата. Године благостања одликовали су конзервативни др-

23) Гавриловић Д, *Исусов лик у историји културе*, Стилос, Нови Сад, 2009, стр. 353.

жавници који су успели да своју инертност претворе у врлину, попут Келвина Кулица у Сједињеним Државама.

Ипак, велики недостатак европског благостања локарнске ере био је у томе што је био зависан од америчке привреде, а трајност те привреде зависила је од тога да ли ће потрајати талас спекулација које су све више измицале надзору. На “црни четвртак” 24. октобра 1929. године пукао је мехур спекулација. У току следећих девет дана пропала је америчка берза, а самим тим обустављени су европски зајмови с тим што су постојећи морали да се исплате. Сједињене Државе су до лета 1931. захтевале тачну исплату ратних дугова, а подижући увозне таксе за отприлике 40% у исто време су онемогућиле страним дужницима да исплаћују своје дугове путем повећаног извоза. Како су земље једна за другом тежиле да уравнотеже своје билансе кроз обустављање увоза, то је неизбежно довело до замирања светске трговине. Уследила је светска економска криза која са собом није повукла само незапосленост, беду и економску несигурност већ је произвела и озбиљне политичке последице које су се огледале у бујању диктаторских режима.

Више од пола века марксиста су предвиђали пропаст европске привреде, али када је до ње дошло, ни једна европска земља није постала комунистичка. Уместо тога, криза је учинила да фашизам, највећи противник комунизма, од италијанског постане светски покрет.

Радећи управо у таквим економским и политичким околностима, у предсвануће светске економске кризе, Брус Бартон је написао роман “Man Nobody Knows”, који је постао на америчком тржишту бестселер током 1926. године. У њему је Исус био приказан као “оснивач модерног бизниса”, готово “његов покретач”. Бартон је у америчкој историји културе остао упамћен као конзервативац, моралиста и изолациониста. Поменуто дело, настало под утицајем либералног протестантизма, представљало је јеванђеље корпоративног бизниса којег је овај писац проповедао како као писац тако и као конгресмен. Његова намера је била да пружи “великом бизнису” моралну и духовну легитимност на тај начин што је његовог претходника видео у хришћанској доктрини о индивидуалној одговорности и Исусу као “Оном који је дошао да нам служи.” Пословна одговорност је у Исусовим речима више пута проналазила уточиште, те се у таквим приликама ослањала на реченице јеванђеља по Луки попут “Све је мени предао Отац мој...” и “који са мношћом не сабира, расипа.” По Бартону, у еконо-

мији изобила, корпорациони лидери требали би да ставе услуге изнад профита. У таквом друштву сви би требали да како снажно привређују тако снажно и троше док би рекламе имале задатак да промовишу ове друштвене вредности.²⁴⁾ Пошто је Бартон сматрао да овакав економски напредак зависи од мира он се као политичар у својој скоро четири деценије дугој каријери залагао за политику америчке не интервенције у ратовима. Идеју за своју књигу добио је од оца Вилијама који је био протестантски свештеник и који је у њега унео слику о Исусу као Спаситељу и као способном вођи који окупља око своје идеје масе - Исусу створитељу организације која је успела само зато што је остварила “светску рекламу” чији носиоци су били “пастири, мудраци и анђели.”²⁵⁾ Због тога је Брус о својој књизи говорио као о “нашој књизи”, мислећи при том на оца.

Брус је инсистирао на томе да је Исус око себе окупио људе са “дна пословне лествице и убацио их је у организацију која је покорила свет” при томе их “обучавајући са бескрајним стрпљењем.”²⁶⁾ Исусов производ била је “велика духовна концепција” која је помогла човечанству да се приближи Богу. По њему, Исус није био некакав супер човек већ “оснивач модерног бизниса”, јер је упркос Сотонином искушењу да буде владар света остао уз Бога, свестан да треба једино Богу да служи. Да би за овакву тврдњу дао модеран пример у свету економије, он је навео Форда, Перкинса и Вејла као оне чија су открића у свету економије донела далеко више добра човечанству него што су поменутој тројки донела дивиденди.

Интересантно је напоменути и начин на који је приказао Исусовог издајника Јуду Искариотског. Њега је приказао као ситног пословног човека, који не види даље од уских личних интереса и који је стварајући само у тим оквирима, а правећи засебан уговор са свештеницима, издао Исуса. За Бартона, Јуда су сви они људи у пословном свету који желе лични успех под сваку цену и који због тога жртвују напредак. Насупрот томе, писац је инсистирао да појединац мора да ради на промоцији колективног добра, јер ће само

24) Leo P. Ribuffo, „Jesus Christ as Business Statesman: Bruce Barton and the Selling of Corporate Capitalism“, *American Quarterly*, Vol. 33, No. 2. (Summer, 1981), p. 207.

25) B. Barton, *The Man Nobody Knows: A Discovery of the Real Jesus*, Bobbs-Memll, Indianapolis, 1925, коришћен је reprint New York: Triangle Books, 1940; W.Barton to B. Barton, June 28, 1921, BC, Box 143; WEB, “Advertising to Fill a Church,” u W. B. Ashley, *Church Advertising: Its Why and How*, J.B. Lippincott, Philadelphia, 1917, str. 157-163. u L.P. Ribuffo, nd, p. 217.

26) *Ibidem*, str. 219.

на тај начин да служи и личном интересу.²⁷⁾ Оно што је интересно да се напомене то је да је Бартон написао титлове за неми игра ни филм “Man Nobody Knows”, да би потом још једном, заједно са оцем, био саветник за Сесил Б. Де Милин филм о Исусу, “King of Kings” за који је овај велики режисер рекао “Они ће за њега знати и у временима која ће уследити када нас више неће бити.”²⁸⁾

Бартон је ова своја уверења пренео и у свет политике, па је тако, до Беле куће, у медијској кампањи гурао републиканца Келвин Кулица и то на место потпредседника Сједињених Држава, а током двадесетих година био је близак сарадник Херберта Хувера и његов саветник у председничкој трци. Након велике економске кризе, у којој су многи остали без посла, Бартон је почео да инсистира на помагању незапосленима, а 1932. године написао је инспиративну биографију светог Павла. Мада је био републиканац, забележено је да је не само честитао демократском председнику Ф.Д. Рузвелту већ је и подржао његову политику економског опоравка, која је многим незапосленима пронашла посао и тако им улила преко потребну наду у бољи живот, за коју је сматрао да је имала много тога сличног са његовим односом према економији. Ипак, пошто је Рузвелтов “Њу Дил” више обећавао а мање пружао, Бартон је написао критику овог плана економског опоравка и на следећим изборима поново је подржао републиканског кандидата. У време Другог светског рата био је против уласка Сједињених Држава у рат, а једнако се противио, попут других изолациониста, Хладном рату и интервенцији у Кореји. Он никада није могао да себи представи Исуса који води младе хришћане у рат. Заповест “Не убиј” је морала да се поштује и по том питању, Бартон и његови следбеници су били неумољиви.

Још једна књига која је објављена у време велике економске кризе, која је позивала на Бога, али не изравно, већ више је била снажан глас против „новог света“ и потрошачког друштва у којем нема простора за емпатију, била је „Врли нови свет“, дело Олдуса Хакслија из 1932. године. Његов покушај да се одупре збуњујућем току људске еволуције и латентној опсесивној срећи толико карактеристичној либералним друштвима која је, како је Хаксли видео, вребала у срцу савремене цивилизације, избио је у овој књизи свом силином. Хакслијев јунак Џон у том „врлом новом свету“ открива да су данас „сви срећни“. Срећа, изграђена на „постојаном тлу свакодневног рада и разоноде“, остаје једини циљ друштва

27) Ibidem, str. 220.

28) Ibidem

у којем се од ране младости подстиче слободна сексуалност, док је постојано уживање у материјалним задовољствима обезбеђено током читавог живота. Становници врлог новог света признају само два бога – нашег Форда и нашег Фројда – великог изумитеља масовне производње с једне стране и човека који их је ослободио осећаја кривице са друге, захваљујући чему је омогућен потпуни тријумф принципа задовољства на свету. Међутим, Џон тежи моралном усавршавању које води ка Христовом учењу и вишем стању свести које приближава Богу. Као што објашњава „Управљачу“ врлог новог света када инсистира на томе да „Не желим удобност. Желим Бога, желим поезију, желим праву опасност, желим слободу, желим доброту.“²⁹⁾ Очито, „Врли нови свет“ није само у време велике светске економске кризе шокирао своје читаоце. Он и данас представља утопијско ремек-дело уз Орвелову „1984“ која је настала 1949. године. Хаксли је, као врстан књижевник, кроз прозу, деконструисао митове либерализма и све његове кључне елементе попут владајућег принципа задовољства, моменталног задовољења жеља и потрошачког света у којем нема патње и у којем влада култ младости.

Међутим, постављају се питања. Да ли човек заиста може да тако буде сведен на постојање? Да ли либерализам и његови митски конструкти могу да усмере жудњу ка материјалном? Могу ли људи у потрази за једним од кључних митова либерализма – митом о срећи – усудити се да измене своју природу? Могу. Но, то створење је онда недостојно кривице, кајања и сећања. То је онда човек ослобођен последњих спона које његово постојање повезују са врлином, трансцедентношћу и саморазвојем. У том случају, све је сведено само на удобност и пријатност. А шта је са деконструкцијом митова либерализма и да ли је она могућа? Да. Баш као што се у 18. веку јавило просветитељство као реакција против захвата којим је црква гушила идеје и науку, тако, сада, у другој деценији 21. века ни црквена упорност ни тоталитарна учења из 20. века нису најснажнији напад на разум. Уместо тога, он извире из све разулареније комерцијализације која је чедо економског либерализма. Вероватно, следеће доба просветитељства могли би се усмерити управо против њега.

*
* *

29) Више о Хакслијевом делу у Aldous Huxley, *Brave New World*, Chatto and Windus, London, 1932, str. 288.

Идеологије 19. и 20. века су се, у циљу придобијања маса, користиле политичким митовима који су били повезани са хришћанском доктрином из које су потицали појмови о „изабраном народу“, „обећаној земљи“, „спаситељу“ и тако даље. Један од најснажнијих политичких митова био је мит о спаситељу. На почетку 20. века либерализам се поделио на политички и економски либерализам. Међутим, и један и други су наставили да користе митове. Позивања на Христа Спаситеља била су честа код тадашњих вођа либерала. Један од оних који је користио своје теолошко знање био је Фридрих Нојман. Он је уз помоћ Христовог учења настојао да циљеве либерализма приближи масама. С друге стране, економски либерализам је настојао у складу са својим циљевима да представи Христа као покретача напредне економије. У том смислу је наступао Брус Бартон који је Исуса приказивао као оснивача модерног бизниса настојећи да безобличном економском либерализму пружи не само божански већ и људски облик. Економски либерализам је до краја 20. века наставио да очовечује своје намере изјашњавајући се свуда за бранитеља демократских слобода при томе тражећи начине за продор крупног међународног капитала. Једина шанса да му се супротстави је да се реорганизује привреда јачањем државне економије, да јој своју подршку дају научници као и медији који не зависе од финансијских кругова који подржавају глобализацију.

Darko Gavrilovic

DECONSTRUCTION OF THE MYTHS OF LIBERALISM - THE MYTH OF CHRIST AS THE CREATOR OF ADVANCED ECONOMY

Summary

The first part of paper will try to define the political myths of liberalism and economic liberalism. The second part will be dedicated to the deconstruction of these myths and to the finding of appropriate examples. Throughout the work, especially in the last chapter, the author will show that the myths of liberalism were strongly attached to Christian teaching, not in order to support Christianity as a religion, but in order to take advantage of Christian matrix for own political purposes.

Key words: liberalism, myth, progress, Christianity, modern society, economy.

ЛИТЕРАТУРА

- Ashley, W.B, *Church Advertising: Its Why and How*, J.B. Lippincott, Philadelphia, 1917.
- Bleuse, W L, *A Short History of English Liberalism*, Ernest Benn, London, 1913.
- Cheyney, E P, *Readings in English History*, Ginn & Co., Boston, 1922.
- Friedman, M, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago, 1963.
- Friedman, M and R, *Free to Choose*, Penguin Books, London, 1979.
- Хејвуд, Е, *Политика*, Клио, Београд, 2004.
- Hobhouse, L T, *Liberalism*, Williams and Norgate, London, 1911.
- Huxley, A, *Brave New World*, Chatto and Windus, London, 1932.
- Гавриловић, Д, *Удари судбине*, Стилос, Нови Сад, 2006.
- Гавриловић, Д, *Исусов лик у историји културе*, Стилос, Нови Сад, 2009.
- Гавриловић, Д, Шљукић, С, Деспотовић, ЈБ, Кирић, Г, *Митови либерализма*, Центар за историју, демократију и помирење – Графомаркетинг, Нови Сад, 2010.
- Мекман, Д, *Историја среће*, Геопетика, Београд, 2007.
- Polanyi, K, *The Great Transformation*, Beacon Press, Boston, 1957.
- Ribuffo, L P, „Jesus Christ as Business Statesman: Bruce Barton and the Selling of Corporate Capitalism“, *American Quarterly*, Vol. 33, No. 2., Summer 1981.
- Стојановић, Ђ. „Однос етике и политике: од реалистичког ка пост-структуралистичком приступу проблему“, *Српска политичка мисао*, 30, 4/2010, стр. 11-28.
- Witte, B C, Frolich J, *Život i djelo Friedricha Naumanna 1860.-1919*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, (s.a.)

Resume

Separation of liberalism into economic and political liberalism happened at the very beginning of the 20th century. At that time liberals tried to adjust to new political conditions in which political myths took a significant position, and especially the myth about the enemy and myth about freedom. Also, liberals created myths that were closely connected to the christianity. Among these myths the most prominent were the myths about promised land, chosen people and about saviour, specially, the myth about Christ as creator of the economic progress. All these myths were used into the mass to defeat their ideological opponents and to held the political power in attention to removing all economic barriers which have grown inside and between countries on one side, and toward the fight against all forms of organizations from antique societies up to new syndicates on the other side. The upper interest of it is providing the economic giants with the possibility of free competition in which bigger and stronger can equally freely overrun weaker and smaller. Definetely, the ultimate goal of economic liberalism is the

status of states without suzerainty in attention to ruin the state economy, free media without freedom, education without knowledge, belief without spirituality and poor without hope. So, if the society is willing to stop these political changes it should work on reorganization of the state economy. Also, action should be intensified through the work of scientists and better education. Improve media which do not depend on financial circles that support globalization.

* Овај рад је примљен 18. маја 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. јуна 2011. године.